TEENDŐK

A

LÓTENYÉSZTÉS KÖRÜL.

IRTA

Báró **WESSELÉNYI MIKLÓS.**

KOLOZSVÁRTT, 1847.

BARRÀNÉ ÉS STEIN TULAJDONA.

Nyomtatott a kir. lyceum betüivel.

TEENDŐK A LÓTENYÉSZTÉS KÖRÜL.

Hogy az állattenyésztés -- kivált gyáriparral nem igen biró országban — a közgazdászatnak egyik legfontosb s azért figyelmet s elősegélést legérdemlőbb ágazata: ez tapasztalás s elmélet által bizonyossá vált azon igazságok közé tartozik, melyekben most már, józanon gondolkodó senki sem kétkedik. Az állattenyésztésben pedig, majd mindenütt fő vagy legfőbb helyet foglal el a lótenyésztés. Ezen utóbbi eset van kétségen kivül oly országban, melyben a lótenyésztésnek kedvező más körülmények mellett mind legelő mind takarmány szűkebb vagy becsesebb, hogysem hasznosb ne lenne: azokon sokkal drágábban eladható lovat, mintsem olcsóbb szarvasmarhát tenyészteni.

Honunk sok más ország fölött bir a lótenyésztést illetőleg előnyökkel. A lótartáshoz s tenyésztéshez öröklött kedv létezik lakosi nagy részében; lovait olcsóbban nevelheti s állithatja piaczra, mint majd minden más tartományok; lófaja jó hirben áll, s most ujra mindinkább válik kedveltté.

Mindez a honnak oly tőkéje, melyet nem öregbiteni s a lehetőségig nem gyümölcsöztetni: a hon jelenje s jövője elleni terhes bűn lenne.

Gazdászat s ipar bár oly ágát illetőleg is, melyet létrehozni s felvirágoztatni leginkább fekszik az állomány érdekében; annak részéről mindjárt kezdetben történő közvetlen beleelegyedés s cselekvő fellépés ritkán vagy soha sincs maga helyén. Ily gazdászati- vagy iparág csak sokak hozzájárulta által kaphatván fel, sokakban kell ahoz kedvnek s ösztönnek lenni. E kedv s'ösztön pedig, parancsoló s szabályozó rendeletek által létre nem igen jő. Szükség, divat s szokás által gyökerezve s bizonyos pontig fejlődve kell már a készségnek s hajlamnak valami iránt lennie, mielőtt kormányparancsok s törvény szabályai ótalmilag vagy serkentőleg biztos hatással működhetnének. A terjedés s fejlődés első korában, socialis uton s egyének által lehet leginkább gazdaság s ipar ágait sükeresen és czélszerüen emelni s előmozditani. Mig ez nem történik: addig kormány s törvényhozás fellépése időelőtti, s inkább zavaró és leverő, mintsem kifejtő s élesztő.

A lótenyésztés is oly ága az iparos gazdászatnak, mely ha egy országban terjedve s mintegy vérébe menve nincs a népességnek: hiábani sőt kártevő, ha a kormány vagy törvényhozás anak akár gyakorlati körében cselekvőleg fellép, akár másokat cselekvésre kényszerit.

Egyéneknek kell egy országban a lótenyésztést

előbb felkarolniok. Ezek hozhatják a lótartást, lovaglást, versenyt s lóvali vadászatot divatba. És ha több szerencsés körülmény s eszély a haszont — ezen hatalmas rugót — szerencsésen alkalmazza s hagyja játszani: ugy a lótenyésztés bizonyosan halad elő s terjed anyira, hogy mind méltóvá válik ara, mikint már a kormány s törvényhozás méltassa figyelmére s gondjaira; mind pedig bir már elég anyaggal, melyre kormányi parancsok s törvény által kimondott szabályozások hathassanak.

Nálunk a lótenyésztés, ménestartás már régóta meg van honosodva. Az ezekhezi kedv különböző phasisokon ment át; hol nőtt hol apadt, hol nagyon divatozott hol háttérbe szorult. Az irány is a divat s körülmények szerint változott, — majd javitó majd csökkentő befolyást gyakorolva. Mindezt egyének eszközölték.

Egyének törekvésének sikerült a testvérhonban 20 és nehány év előtt — a divatos izlést jól felhasználva — rókavadászatot s versenyt honositani. Ezeknek valamint létesitésök nagyobbszerű s magasztosb czélból s indokból származott, mint sokan hiszik s képzelik: ugy mindkettőnek sokkal üdvösb következései lettek, mint azt némelyek — pedant gőggel tekintve le a nem értett tárgyra, s a dolog mélyébe látni nem birva — izetlen furcsálkodások közt állitják.

A rókavadászat, pályázás, s átalában az ezeknek kiséretében járó több lovaglás, sokat fér-

fiasitotta nagyon elpuhult s még most is sok edzésre szorult ifjainkat. Azok nélkül nem hozatott volna azon sok jó angol mén s kancza Angolhonból, melyek azóta oly sok s jó ivadékot szaporitottak.

Erdélyben is ugyanazon időben s ama mozgalmakkal összeköttetésben kezdetett meg az angol mének- s kanczákkali nemesités. Mi hogy 24 év óta minő roppant előmenetelt tett: megitélheti, ki helyesen tud s akar itélni.

Ez ujitás kezdetekor sok roszat jövendőlt a baljóslatokat huhogók serge; s az epés gáncsoskodók s gunyolók még most sem fogytak el egészen; — de kevésre apadt számuk olyakból áll, kik vagy nem tudták vagy nem akarták az ujitott faju lovakat használatban próbálni ki.

Kik lovaink javultát tagadják, azoknak nincs mit mondanom, teendő próbákra utasitván őket; de szólok azon állitásról, hogy „sok ménes enyészett el s tehát a lótenyésztés nem elé hanem hátra megy sat.“ Ere felelet az: hogy nem is az angol lovak terjedése óta hanem még azelőtt kezdettek a ménesek kevesedni. Magyarhonban a jobban jövedelmező juhtartás kezdette a méneseket fogyasztani. Erdélyben pedig a ménesek kevesedését főkint az erdélyi adigi faj keletének csökkenése okozta, mit viszont leginkább a lóbeli divat- s izlésnek Europaszerteí megváltozása huzott maga után. E mellett az, hogy sokan megkevesitették ménesöket vagy azzal felhagytak: egyik kórjele azon betegségnek,

melyben Erdély ugynevezett mágnási s főbbnemesi családai az utóbbi időkben sínlődtek és sínlődnek, t. i. az erőnfelüli költés következtében elszegényedésnek.

Abból azonban, hogy sok ménes elenyészett, épen nem következett a lótenyésztés akár számakár minőségbeli csökkenése, sőt talán annak inkább ellenkezője. A megmaradt kisebb ménesek jobban tartatván s ápoltatván, több csikót adnak.

A feloszlott nagyobb ménesek kanczái legtöbbnyire az országban maradtak, és sok egyén közt feloszolva csakugyan tenyésztésre használtattak. És annyival jobban használtattak mint előbbi birtokosaiknál, menyivel apróbb részekre s gazdák közt felosztott urodalom bizonnyal jobban kezeltetik s többet jövedelmez, mint nagy tömegben együtt kezeltetvén. Igaz hogy a ménesek megkevesedtek; de a lótartók megszaporodtak.

Ország ló dolgábani gazdasága nem a nagyon nagy ménesekben áll, hanem aban, ha sokan és mentőltöbben tartanak habár kevés számu kanczákat is. Hol van több ló mint Angolhonban s hol van kevesebb ménes mint ott? — Azt mit nálunk törvény értelmében is ménes név alatt értettek t. i. mintegy 40 kanczából állót — ott találni sem lehet. Csak 10 kanczája is igen ritka embernek van. De tartanak ezerek meg ezerek egykét kanczát, s tartják jól csikóikkal együtt.

Nálunk is azon felesek, kik a feloszlott méne-

sekből vettek egy vagy nehány kanczát, azokat jobban ápolták s tartották mint a ki eladta, s hihetőn éppen azért adta el, hogy sem gonddal sem takarmánynyal nem győzte. Jól tartott nehány kanczáját a kisebb birtokos többnyire jó ménnel ménbérért hágatván, s jól és jó ügyelet alatt tartván, a nehány kanczája közül több vett s több hozott szerencsésen a világra csikót aránylag, mint a nagy ménes sok kanczája. Csikóikból pedig koránsem veszett el, nyomorodott meg s mecsevészett el anyi, mint amazokéból. Már pedig az ország lótenyésztésére nézve nem az számlál, hogy menyi ugynevezett anyakanczát tartanak; még az sem, hogy évenkint menyi csikó lesz; hanem számlál az, hogy menyi 3 vagy 4 éves ló állittatik fel évenkint; mert ekor válik az inkább eladási s használhatási czikké. Az pedig bizonyos, hogy jelenben hasonlithatlanul több fiatal ló jő 3 vagy 4 éves kötőfékre mint ezelőtt; következőleg a lótenyésztés a lovak számát illetőleg is gyarapodott, — gyarapodott pedig még sokkal többet minőségben. Ezt, ki azokat nyereg alatt vagy hámban szintugy próbálta s próbálja, mint az ezelőttieket, csakugyan nem tagadhatja.

Mind menyiségökre mind minőségökre tehát, a lovak e honban jó sokat gyarapodván, a lótartás is már sokat terjedvén s mindinkább népszerüsödvén, látszik: hogy egyénileg e tárgyban nem kevés tétetett, s hogy az, mit tettek, megtermette gyümölcsét.

De már a dolog ugyszólván kinőtt az egyének

kezei közül. Minek most kell már történnie, t. i. hogy a lótenyésztés mentől közönségesebbé tétessék; és hogy jó lovak nevelése a köznépre is lehetővé s kedveltté váljék: olyan, mit már nem egyéneknek, hanem az állodalomnak kell tennie, s csakis az tehet.

Jelen van azért azon időpont, melyben helyes és szükséges, hogy kormány és törvényhozás lépjen fel, a dolgot előmozditandó.

Hogy azonban az ország közvetlen működve, cselekvőleg lépjen fel, a pénztelenség s szegénység rajtunk nehézkedő átka nem engedi. Ez lehetlené teszi, hogy tetemes és sükert előidézhető pénzeszközökkel nyuljunk bármi üdvös czél elérése eszközléséhez. Szegényebbek vagyunk, mintsem legjobb akarat mellett is lehető lenne a szabad ajánlás különben is eredménytelen eszköze által csak jócska öszveggel is járulnunk a dologhoz. Áldozat s tetemes beruházandó pénzöszveg nélkül pedig, nagyobbszerü és sikert biztosan nyujtandó lépések, lótenyésztés tárgyában sem tétethetnek.

A pénztelenségen, s a sükeres cselekvéstől elzáró szegénységen kivül, van még egy más betegségünk, mely ered is aból de okozza is azt, t. i. az adóiszony. Ez eltartóztat azon uttól, melyen minden polgárias nemzet haladva, anyi nagyszerüt tett és teszen. Míg azon kórságból ki nem gyógyulunk: el lesz zárva tölünk azon egyedüli biztos mód, melylyel, kevés áldozat mellett is, egyenkint kicsi,

de öszvegitve nagyra óriásodó erővel nagyot lehet mozditani. Míg tehát a szükségeseknek elismert czélokrai közadózás üdvös órája nálunk is ütni fog: tehetlenségünk közepette csak folyamodhatunk s kérhetünk. Igaz: nemzet méltóságához illőbb tenni mint kérni, s magasztosb önérzetet nyujt közczélra adni mint jótéteményt elfogadni. Mégis nincs mit tennünk egyebet oly tárgyban, melyet ohajtanunk kell s melynek eszközlése csak roppant kárral s hátramaradással haladhat, de a melyre képesek nem vagyunk: mint jó fejedelmünk kegyességéhez folyamodnunk, s tőle kérnünk azt, mi mind e hon, mind az egész birodalom anyagi s erkölcsi érdekére nézve hasznos és szükséges.

Urunk királyunknak e hon minden lakói iránt tanusitani szokott atyáskodása mellett az is reménlethető bizonyos könyörgésünk teljesültét, miszerint e hon lótenyésztésének szám- s minőségbeli gyarapodásából mint első s bizonyos eredmény merül fel az: mikint Erdély képes lehet s a teendők megtétele után csakhamar képes is leend, az ő felsége lovasságához nemcsak sok, jó s tartós lovakat adni, — hanem szükség esetében az egészet lóval teljesen ellátni. —

Remélhetjük hű bizalommal teendő kérésünk sükerét azon körülményért is — mit ő felsége, a dolog állásáról értesülve, bölcsen átlátand — miszerint e tárgyban ritkán feltalálható termékeny tér nyilik az ő felsége atyáskodása számára; és hogy

bajosan találhatni ügyet, melyben oly nagy és anyiféle hasznos eredményt lehetne aránylag oly kevés áldozattal előidézni, mint eben.

Nehány ezernek reászánása, nehány törvényben kimondandó rendelet ezen országra boldogító s az egész birodalomra is nagyhasznu következményeket szülend.

Azok által ugyanis amellett hogy — mint mondám — Erdély s a most még ahoz csatolva levő részek a katonaságnak szükséges jó és tartós lovakat bő és mindig bővebb mértékben adandhat: — anyira segitend ő felsége ezen elszegényedett honon, mint nem könnyen valami egyébbel. Világos ez, mert e hon nagyszámu s elmecsevészett ugyan de jóvérü közönséges kanczáiban s derék legelőiben oly kincscsel bir, *melyet jól használva*, a *lótenyésztést* e honnak dús jövedelmi forrásává, s lóvali kereskedését élénkké s hasznossá lehet tenni. Az emlitett előnyök mellett még a cselédség olcsósága, s a lónevelésre szükséges minden egyébnek is más országokhoz képesti jutányos volta, képessé teendi e hont roppant menyiségü, *mégpedig jó*, s bárhol is kelendő lovat állitani elő; s képessé azokkal külföldre igen jutalmazó kereskedést üzni; mert vele, a lovait csak sokkal drágábban nevelhető Német- Frank- és Angolhon e czikkben nem versenyezhetend.

Ezenkivül a honban a közönséges lovaknak könnyen elérhető nagyobbá s erősbbé tétele által, me-

zei gazdaság, s belkereskedés tömérdeket nyerend. Igen sokat növekedendik a gazdaság folytatására s kereskedési fuvarokra kelletö erö; ha, a mellett hogy száma is szaporodni fog az ara fordítható s fordítandó lovaknak, azok még egyszer oly erősek lesznek, mint a mostaniak. Mit azon pár ezer ló, mely most e honban gazdaságra s fuvarozásra használtatik dolgozni s húzni képes: azt nagy s erős, de a mostaninál nem kevesebb vérü fél- sőt harmadrészanyi ló könnyen végbeviheti. Mit tehát a többi dolgozni s előállitani fog: tiszta nyereség leend.

Teljesülést a mondottakért méltán remélve folyamodhatván az ország jó fejedelméhez, lássuk: mit kellene kérni s minő teendőket kijelelni?

Minden gazdászati s iparágra nézve létesitő, s létet öregbitő legfőbb eszköz s leghatalmasb rugó egyfelől az: hogy az előállitás lehetővé s mentől könnyebbé tétessék; másfelől: hogy az előállitandónak kelete legyen, s hasznot hajtson. Mert a haszon azon egyedüli mellőzhetlen emeltyü, mely ipart, s gazdászatot magas fokra segithet.

Ezeknélfogva lótenyésztést illetőleg *először* is arról kell gondoskodni, hogy a lovat tenyészteni akaró — ha szegényebb sorsu is — tenyészthessen jó lovat; *másodszor:* hogy ha tenyészt, biztos lehessen abban, miszerint azt jól el is adhatja.

Ezekre nézve, a folyamodásnak s a teendőkül kijelelendőknek tárgyai lennének egyfelől: mentől több szegénysorsuak kancáinak jó ménekkeli ellá-

tása; másfelől: a lótenyésztésből remélhető nyerés és haszon átali serkentés a lótenyésztésre.

I. *Az elsőt, vagyis a méneket illetőleg:*

A lótenyésztésnek fontosságát nagyemlékü József császár felfogván, s átlátván, hogy mind a már meglevő lovakat, mind azoknak jutányos nevelhetését tekintvén, oly anyag rejlik Erdélyben, mely mind annak kereskedése, mind az egész birodalom érdeke elömozditására használtathatik fel: enek következtében 1782-ben állittatott fel császári méneket, egyelőre 54-et. Akor már át volt látva, hogy e szám kivált a lótenyésztés remélhető növekedésével nem lesz elégséges; s azért fen volt hagyva a mének számának szaporitása, de a mi mindedig elmaradt.

A császári mének azonban nem tettek sok hasznot: leginkább azért, mivel azon mének nem voltak a honi régi faj s eredetileg keleti vérü paraszt kanczákhoz illők. E miatt haszon helyett még kárt is tettek, és sok tekintetben rontották a honi fajt.

Tudva van, miként keleti származatu eredeti lova honunknak, habár nem nagy s rosz tartás által — kivált a köznépnél — felette elaprósodott, — de zömök, köpczös és izmos alkotással birt, s igen jó mozdulatu, és sokat győző volt.

Tudva van az is, hogy ugyanezen faj egészen elváltozott. A mult század első negyede után ugyanis, az akkori divat következtében: spanyol, nápolyi,

dán, s több ily faju apalovak hozattak akori méneses gazdáink által e honba. Mindezen lovak nagyobbára egyenesen az éjszaki vérből származottak lévén: az erdélyi keleti származatu lovakkal teljes ellentétben állottak, s egészen különböző s ellenkező tulajdonuak s alakuak voltak. Minek következtében amazokat egészen átalakitották; de sok tekintetben nagyon is rontották.

A császári mének is hasoneredetüek voltak; s ha tették is az ugynevezett paraszt lovakat nagyobbacskákká; de e nagyobbodás többnyire jóságuk rovására történt. Ezen mének olykor ugyan nem a császári ménesekből hanem a honban vétettek; de méneseink — a mondottak szerint — eredetiségökből ki lévén később vetkeztetve, az azokból vett kosorru, fenhágó, kevés csontu s izmu mének nem illettek a parasztkanczákhoz; s azért ezek is rontották a fajt.

Alig terjedhet országban divat ugy el, hogy attól tehetősebb valaki ment maradjon. Igy az erdélyi ménesek is mind elárasztattak az akori divatos lófajokkal; s mind, nagyobb kisebb mértékben, oly alakuakká s tulajdonuakká váltak. A köznép lovaira azon divat kevesebbé hatott, de mégis korcsosittattak azok közül is sokak el ménesekből s császári mének által ugy — kivált az utóbbi időkben — hogy most sokkal ritkábban lehet eredeti typusu erdélyi parasztlovat még a székelyföldön s havasok közt is kapni, mint ezelőtt csak 20—30

évvel is — mit nagyrészt a határszéli ezredekhez küldött császári méneknek lehet tulajdonitani.

Ezeknélfogva, valamint igen kivánatos, hogy a köznép kanczái számára a mostaniaknál jóval több országos mének létezzenek: ugy kivánatos, s csakis ugy lehet ez intézet hasznos, ha mindazon mének a honi kanczákhoz vérre ugy, mint egyéb tulajdonságokra teljesen illők leendenek.

Ami azoknak számát illeti, amenyire a katonai hivatalok ebeli adataik után — habár csak hozzávetőleg is — e honbeli parasztkanczák száma felől tudni lehet: kell a mostani ménekhez még anyit állitani, hogy öszvesen legyen mintegy **150** darab.

Szükséges, hogy e mének Erdélyben s az ahoz kapcsolt részekben vásároltassanak. Ennek szüksége és haszna világos: 1. Mivel az erdélyi székely s más parasztkanczákhoz illő méneket kapni nem lehet, mint a milyenek az angolménekkel nemesitettek s erdélyi ménesekből származottak. Bizonyos ez aból: mert lótenyésztési alapigazság az, miszerint a ménnek kell legalább anyira nemesnek lennie, mint a kanczának; s ezért a sokkal nemtelenebb északi vérreli elegyitése a keletinek csak ugy sikerülhet, ha északi (mely nevezet alá kell a németfajok minden német sorolni) faju kanczák nemesebb vérü keleti ménekkel párosittatnak. Hoszas tapasztalás bizonyitja, hogy ha ellenkezőleg keletifaju kanczákhoz németeredetü mének használtatnak: ivadékuk mindinkább aljasodik. Nálunk pedig szintoly bizonyos,

hogy a parasztlovak keleti eredetüek, mint az, hogy az angollal nemesitett ménesekbőli lovak keleti — mégpedig apjok ágán keleti vérüek. Mert ugyanis ahoz értő mindenki előtt tudva van, miszerint az angol televér lovak — a milyenek és a milyenekből származók a mostani erdélyi ménesekbőli ivadékok — tisztán elegyités nélküli keleti vagyis arabs eredetüek. Hogy mi jól illik angol televér s olyantól származó mén erdélyi parasztkanczához: azt minden kétségenkivülivé teszi a már létező ugynevezett székely félvérü ló. Ezen igen győző, sebes s minden használati próbát igen jól kiállott s álló lovak ugyanis eredeti székely kanczáknak angol televér ménektőli első- s másodizü ivadékaik, melyek anyáiknak minden jó tulajdonait megtartván, apjok után anyival formásabbak s nagyobbak lettek, hogy tisztek alá is alkalmas, díszes és jó katonalovakat kaphatni 15½ markosokat is, melyeknek anyjok vagy nagyanyjok alig ütötte a 14 markot. Azok, kik e lovakat vadászatra vagy sebes utazásra akár hátán akár hámban már használták s használják, bizonyithatják, miszerint azokkal koránsem mérközhetnének sem az ezelőtti, vagyis a spanyol és németfaju ménesbőli erdélyi lovak, sem az olyanok, melyek aféle ménektől s parasztkanczáktól születtek.

Igen hasznos sőt szükséges, hogy az országos mének itt a honban vásároltassanak 2-or azért: mivel már ez magában véve is lovaink nemesitését nagyon mozditandja elő. Ilyen mének ugyanis jó

áron fizettetvén, méneses gazdákra s másokra nézve is, kik egykét jó kanczát tarthatnak, nagy ösztön leend jó ló nevelésére annak tudata, hogy ha jó fajbeli s jól sikerült négy éves mént nevel: azt mint országos mént jó áron adhatja el. — Bizonyos lévén, hogy felesen lesznek, kik ilyetén méneket jó áron eladni ohajtanak: az is bizonyos, hogy e végre felesen fognak fiatal lovakat nevelni; sem hágatási bért sem jó ápolást nem sajnálandnak, — czéljok elérését csak etől remélhetvén. Igy minden évben szép számmal leendenek az e végre nevelt több vagy kevesebb mértékben sikerült ménék. Ez az egészre nézve tiszta haszon, nemcsak azért, mert, mivel a veendő ménekérti pénz az országban marad s anak tőkéjét szaporitja; s nemcsak, mivel a számos fiatal lovakból nagy választás leendvén, jobbnál jobb országos méneket lehetend vásárolni: hanem nyilvános haszon az is, miszerint az országos méneknek nevelt sok fiatal lóból csak nehány vétethetvén országos ménül meg, a többi katonák alá adathatik, vagy külföldre vitetvén, szép pénz kerülend érettök az országba.

Az országos mének tartásáról.

Mielőtt felszámitanók, hogy a **150** darabra nevelendő ménintézet tartása, valamint felállitása mibe kerülend: nézzük a mostaninak költségeit.

Tudatik, miszerint Erdélyben a ménállomási hivatalra s intézetre évenkint **13,028** f. e. p. megyen.

A tartományi pénztárból t. i. . . . 3000 f. —

Termékekben szabályozott árban (regulamentare pretium) véve, mi a contributioba számittatik . . . . . 3800 f. —

A közönséges állodalmi pénztár ád évenként pótlékul . . . . . 5500 f. —

Mihez még a katonaság egyenruhája járul fejenkint 13 ft. (56-ra számitva); öszvesen teszen . . . . . 728 f. —

mely . . . . . 13,028 frtot tevő öszveggel következők fedeztetnek:

a) *Tisztek, altisztek s közemberek fizetése*, u. m.

1	Kapitány	1397	ft. 36 kr.
1	Főhadnagy	780	— „ —
2	Őrmester	378	— „ —
11	Káplár	1267	— „ —
40	Közvitéz . . .	2184	— „ —
2	Kocsis	146	— „ —
2	Tiszti szolga . . .	109	— 30 —
1	Főkovács	270	— „ —
1	Alorvos.	198	— „ —
2	Alkovács	390	— „ —
1	Számvezető tiszt .	300	— „ —
1	Hadi irász	240	— 36 —

7660 f. 42 kr.

b) *Istállói s egyéb kellékek* . . 839 f. 18 kr.

c) *Naturalekban:*

25,185 kenyéradag	2 krjával	839 ft.	30 kr.
21,522 szállásdij	1 krjával	358 —	42 —
27,627 zabadag	4 krjával	1841 —	48 —
22,800 szénaadag	2 krjával	760 —	„ —
		3800 f. —	

d) *Egyenruhákra* . . . . . 728 f. —

Öszvesen . . . . . 13,028 f. —

Ezek következtében áll egy mén évenkint 241 $\frac{1}{2}$ ftban ezüst pénzben, — az istálók s más épületek fentartását nem is számitván.

Ezen költség nem szaporodnék a mének számával egyenlő arányban. — A fen előrolt, mégpedig nevezetesb költségek közt ugyanis több rovat van, melynek szaporodni nem, vagy csak kevés mértékben kell, példaul a fő- és az altisztek valamint a kovácsok számuk s tehát az ezekrei költségek. — Továbbá lehetne s kellene némelyeket gazdaságosabban rendezni, példaul csak minden 3 ló mellé egy legényt. — Minthogy körülbelől 50 ménállomás lenne: az ott keze alatt levő három mén takaritását, étetését s mind a háromnak minden nap okvetlen kellető illő meglovaglását is meggyőzné. De hogy a hágatási kezelés jobban mehessen, s a felügyelet a ménekre anál jobb legyen: czélszerü lenne, a hágatás idejére minden állomásra a lovas ezredekből egyegy, jó utasitással ellátott, biztos altisztet ren-

delni. Az is kevesitené a költséget, hogyha a mének, előforduló betegségökben hasonszenvileg gyógyittatnának. Amely gyógymódnak lovak körüli igen hasznos és sükeres voltát igen sok és különféle próba teljesen bebizonyitotta.

A mostani mének tartását, igaz, hogy a regulamentaris áron számitott zab s széna — valamint a személyzet számárai kenyéradagok is, — nemkülönben a Schlafkreuzer, s egyéb hasonlóan szabályozott árban vett kellékek olcsóbbá teszik. Reméleni lehet azonban, hogy ezentúl az eredetileg Mária Therezia által nyilván a köznép könnyebbitésére behozott, s akor a piacziná még magasabb regulamentare pretium idő teltével nagyon károssá vált intézete, átalában megszünend. Szintoly botrányos, mint a szegénységet kárositó rendszer is az, miszerint a szegény paraszt, termékeit, melyeknek csak előállitása is neki olykor többe kerül, s melyért, kész pénzben eladva jóval többet kapna, — olcsóbb áron tartozik az aerariumnak adni.

Nem regulamentare pretium szerint tehát, hanem középarányu piaczi árt véve fel, egy mén évenkénti tartása iránt következő körülbelőli számitást lehet tenni:

Szénát most kapnak a mének — valamint minden könnyülovassági katonalovak — napjára 10 fontot. Ez, ha szénát kellene is adni, igen sok lenne. Bő tapasztalás után állithatni, miszerint a szénalónál nemcsak nélkülözhető, sőt nélkülözendő. Min-

denütt, hol sok széna adatik — kivált ha nem csinálnak a lovak rendesen elég mozgást — sok a kehes ló. Erdélyben a száraz keh oly közönséges volt, mikép lehetett nemcsak egy, a régi szokás szerinti hatos fogatot látni, melyben három vagy négy kehes volt. Idős ménnek többnyire a megkehesedés volt sorsa, — ugy hogy csaknem kivétel volt amelyik meg nem kehesedett. S igen gyakran érte e baj a lovakat még fiatal korukban. — Hogy ez nem a fajban volt, kitetszik aból, hogy a kanczák, holmi igások, valamint a paraszt lovak is, melyek nyáron át legelőn voltak, télben pedig inkább szalmát mint szénát kaptak, nem kehesedtek meg.

Mintegy 20—25 éve, mióta sikerült példák s rábeszélés által meggyőzni honosinkat afelől, hogy a sok széna s a kevés vagy nem rendes mozgás a kehesedés oka. A mint kezdették a lovakat kevesebb szénára s több mozgásra fogni, ugy kezdettek a kehes lovak fogyni. Most igen ritkán fordul egyegy kehes ló elő. — Nekem, ki csak akor adok lónak szénát, mikor nincs elegendő menyiségü s jó minőségü szalmám — de természetesen akor is keveset — s kinél minden nap istálón levő minden ló nemcsak lépésben, hanem sebes üggetést s vágtatva jó izzadásig lovagoltatik: van már több 20 événél, hogy egyetlen egy lovamon kivül több nem kehesedett meg.

Én, kivált hágóménnek legczélszerübbnek tartom épen nem adni szénát: hanem jó árpa- zab-

tönköly- vagy tavaszbuzaszalmát, vagy ha ez nincs, őszbuza- vagy rozsszalmát, részint egészben, részint szacskául vágva s zabbal elegyitve vizesen.

Enélfogva ohajtom, hogy az országos mének is szalmán tartassanak.

A szalma különböző nemeinek különböző táperejök van, s ugyanazonféléből az új sokkal kevesebb táperővel bir nehézségéhez képest, mint az ó. Jó szalmából mintegy 2—2½ anyi kell, ha ó, mint szénából, ha új 4—4½ anyi.

Hogy mindig jó ó szalma adassék, arról lehet gondoskodni; mert mindig előre kell egy évi gyüjteményt venni.

Az árpaszalmát tartják legjobbnak. Azonban a zab, tavaszbuza, tönköly s őszbuzaszalma is igen jó, ha eső nem verte s nem dohos. A rozsszalma is igen használható, kivált szacskának. — Jó e szalmanemeket változtatva használni, főkint azért, hogy a lovak inkább nem unnak bele. Minden szalmanemüek közt azonban legjobb a törek — jó, ép szalmából, — kivévén az árpáét, mely kalászaiért nem használható. Tapasztalás szerint elég egy lónak az alábbi mód szerint nevelvén az adandó szalma táperejét, 10 font. Ezen szalmának legalább fele szacskául adandó.

Igen hasznos hágás után egy hónapig a méneknek füvet adni. Enélfogva 11 hónapra teszek száraz élelmet; s ekor a 334 napra egy ménre 33 mázsa

40 font szalmát számitok . . 33 mázsa 40 font.

Szükséges még, alomnak is fejenkint 5 font szalma, mire rozsszalma legjobb. De enek is penész s dohosság nélkülinek kell lennie; mert a lovat nem lehet eltiltani atól, hogy aljából ne egyék. Ere kell egész évre . . . 18 mázsa 25 font.

Következőleg szalma öszszesen . 51 mázsa 65 —

A szalma, nehézségére nézve is különböző. Igy árpaszalmának kalangyája (26 kéve) közepes nagyságu kévéket vévén mintegy 100 font.

Zabszalma . . . . . 80 —
Tavaszbuzaszalma . . 90 —
Őszi — — . . 130 —
Rozs — — . . 182 —

A szalma kalangyáját tehetni e honban, egy félét, s egy évit a másikba véve, 12 kr. értéküre. Jő tehát mázsája 15 krba. Következőleg egy ménnek kellő öszszes szalmának ára . . 12 f. 51 kr.

Fű — 15 ló megérvén egy közönséges szekérrel — napjára: egy lóra egy hónapra kell két szekér; minek értéke . . . . . 4 f. —

Mivel szénát nem számitok, azért zabot többet rovok fel a mostani, napjára 5 kupa zabnál; s veszek a hágás idején kivüli 240 napra, napjára 6 kupát. Ez az Erdélyben or-

szágoson határozott 20 kupás *) véka vévén fel — összesen teszen 72 véka 5 kupát. A hágás ideje alatt 9 kupát véve napjára = 56 véka összesen 128 véka 5 kupa.

A zab mindenkor az év azon részében vétetnék, melyben legjutányosb, azaz october elejétől új évig. Erdélyben a zab, azon évszakban melyben legolcsóbb, 20 kupás nagy vékája 8 kr., midőn legdrágább 14 —16 kr. közt áll. Azért átmérőleges árnak 12 krt. vehetünk.

Igy a fenszámitott 128 véka, 5 kupa zabra kell összesen . . . . . 25 f. 39 kr.

Említém fönebb, hogy a szalmának egy része szacskául adassék. Legjobb ha a megvágott szacska kevés lisztes vizzel nemcsak megfecskendeztetik, hanem felgyúratik, ugy hogy a mondott keverék, mely sűrü leveshez legyen hasonló, reáragadjon s átjárja. Igen jó az ily felgyúrt szacskát akor adni, midőn az éledés első fokát eléri. Ekor frissen sült kenyér-

*) E mértéknek jobban érthetése s biztosb alkalmazhatása czéljából tudandó, miszerint a kupa alatt oly hengeralaku mérték értetik, melynek átmérője 3, 86, — magassága 6, 96 bécsi hüvelyk.

hez hasonló illatuvá lesz; s ekor van benne legtöbb táperő kifejlve.

Ezen keverék készitésére egyegy lóra számitok egyegy kupa törökbuzalisztet, — mi e czélra legjobb, — ugy azonban, hogy csak egyegy fél kupa vétessék minden ló után a keverék csinálására, melylyel az egész tömeg több kádban felgyúratik. A minden lótóli másik félkupa pedig maradjon a végre, hogy aból a szükséghez képest azon lovak kapjanak többet vagy kevesebbet, melyek több táplálást igényelnek.

A fejenkinti egy kupa liszt egy évre teszen 18 véka 5 kupát.

A törökbuzának is vékáját, — azt törökbuzaszedés után december végéig szedvén be — közönséges árt véve fel, nem lehet 24 krnál drágábbra tenni, — mi teszen öszvesen 7 f. 18 krt.

Só egy lóra 12 font, melylyel a szacska felgyúrására készülő keverék sózatik meg. Ezt — hulladéksó is jó lévén, mit most az aknáknál többnyire vizbe hánynak — pénzre nem szükség számitani.

Vasalásra — egy évre 12 pár patkót és 168 szöget számitva . . . 5 f. —

Lepedő vagyis vászonytakaró 2 évre egy, melynek ára 1 f. 40 kr.; tehát egy évre . . . . . — f. 50 kr.

Három évre egy heveder; ára 1 f.; ebből esik egy évre . . . . . — f. 20 —

Három évre egy kötőfék; ára 1 f.; tehát egy évre . . . . . — f. 20 —

Két évre egy lovagló kantár (Wiſchzaum) = 2 f. Ebből egy évre esik . . . . . 1 f. — kr.

Egy évre négy kötél 8 krjával — f. 32 kr.

Minden három lóra 2 évre 1 vakaró, 24 krjával . . . . . — f. 20 kr.

Minden 3 lóra évenként egy kefe 48 krjával. — Esik egy lóra

Három évre hágatási fék (Rappzaum) ahozi kötél s hágatáskor kanczákra teendő karikás-kötél s heveder 3 évre 3 f. 18 krjával; — tehát egy évre . . . . . 1 f. 6 kr.

Pokrócz takarónak s nyereg alá 6 évre egy darab. Ára 3 f.; tehát egy évre esik . . . . . — f. 30 kr.

Nyeregbunda hat évre, 3 f.; tehát egy évre . . . . . — f. 30 kr.
(mert természetesen a lovaknak magyar nyereggel kell lovagoltatniok).

Ezek szerint egy ménnek tartása a személyzet nélkül jő . . . . . 60 f. 16 krba.

A személyzetet illetőleg:

Minden három ménhez egy embert számitván, a 150 mén mellé alkalmazandó 50 katonának a mostani fizetés szerint személyenkint 54 f. 45 kr., tehát öszvesen . . . . . 2737 f. 30 kr.

18,250 kenyéradagokban, egy adagra egy kupát számitva = 912 ½ véka 56 krjával . . . . . 851 f. 40 kr.

Ruházatra fejenkint . . . . . 13 f.

Öszvesen . . . . . 650 f.

Tehát mindöszve . . . . 4239 f. 10 kr.

A négy hágatási hónapban az 50 ménállomáshoz a lovas székely, s más az országban lévő lovas ezredektől, valamint a most hannoverai király nevet viselő erdélyi lovas ezred részéről rendelendő 50 biztos altisztnek vagy akár közvitéznek pótlékpénzül napjára 6 kr. Tehát fejenkint 36 f. 30 kr.

Öszvesen . . . . . 1825 f. — kr.

Fő- és altisztekre nézve:

A ménesintézetnéli fő- és altisztek most is foglalkoznak az újoncz katonalovak vételével s kezelésével. Ezen vétel s kezelés ohajtásunk szerint, s

remélhetőleg nagyobb kiterjedést nyervén, több munkát is adand. A mének megszaporodott száma is a felügyeletet terhesebbé teszi: arra nézve jó lenne mind a mostani tiszti személyzetet még egy főhadnagygyal nevelni, mind pedig a többieknek is fizetés-pótlékot adni. Ezen pótlékra a fő- és altisztek közt aránylag elosztandó 1000 ftot lehetne számitani.

Igy ezeket a fenebbiekhez sorolva, következőleg állana a számitás:

a) Tisztek rendes fizetése (két főhadnagyot számitván) . .	3257	f. 36	kr.
b) Altisztek rendes fizetése .	1645	f. —	kr.
Ugyanezeknek egyenruhára . . .	169	f. —	kr.
4745 kenyéradagjaik a gabona átmérőleges árát 56 krra vévén (oda értvén, hogy ez is, mint minden termékek az év azon szakában vétessék, midőn az legolcsóbb szokott lenni) összesen 237 véka 5 kupa; — piaczi ár szerint	221	f. 26	kr.
c) Fő- és altiszteknek pótlék .	1000	f. —	kr.
d) 50 közembernek rendes fizetése	2737	f. 30	kr.
Ezeknek egyenruha	650	f. —	kr.
18,250 kenyéradagjaik hasonlóan piaczi áron	851	f. 40	kr.

e) A hágatás idejére a mondottak szerint segitségül rendelendőknek pótlék . . . . . 1825 — „ —

A fenebbi számitás szerint tehát . . . . . 12357 f. 12 kr.

Tartatik most a ménintézetnél 8 hámos és 2 hátas ló. A helybeli s rövidebb távolságrai szükségekre akár hámban akár nyereg alatt magok a mének használhathatnak a nélkül, hogy az kárukra lenne; sőt bizonynyal hasznukra válnék, miután a méneknek minden nap mulhatlanul elegendő mozgást kell csinálniok. Külön hátaslovak tehát egészen mellőzhetők. Azonban azért hogy a tiszteknek hágási állomásokra s a katonai ujonczlovakért is gyakori utakat kell tenniök: tartassék 9 hámos ló, azaz három hármas fogat, mely jobb utba 4 kettős fogatul is használható.

Ezen lovakra évenkint a fenebbi számitás szerint (egyre 60 f. 16 krt véve) kell 542 f. 24 kr.

Kocsisok fizetése s ruházata 172 — „ —

Ha és mikor ezek a szükségessé válandó utakat nem győznék, előfogatok lennének használandók.

Ezek szerint az intézet személyzete s más kezelési költsége teszen . . . . . 13071 f. 36 kr.

A mének tartása s kellékei a fönebbi számitás szerint . . . . . 9040 — „ —

Következőleg az egész intézet

állana — a mének vételét oda nem számitva évenkinti . . . . . 22111 f. 36 kr.
Esik ebből egy ménre 147 f. 24 3/5 kr.

A mének vételéről, s azok vételi áráról:

A mostani mének Mezőhegyesről jövén, ott az ugynevezett könnyüfélék (leichter Schlag) 1000, a nagyobbfélék (ſchwehrer Schlag) 1500 pgfrton vétetnek, vagy is anyiba számittatnak fel.

Ha — mint már felebb mondatott — ezentul a mének itt e honban vétetnek: elég magas árak leendenek a vér s nagyság fokozata szerint a következő táblázatban kimutattak:

Vér.	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár
	marok	hüv.		marok	hüv.		marok	hüv.		marok	hüv.		marok	hüv.		marok	hüv.	
Erdélyi s székely fél.	14-t 15-	3-ől ig	300	15- 15	tól 1-g	400	15 15	1-től 2-ig	500	15 15	2-től 3-ig	600	15 16-	3-től ig	700	16- fe-	on lüli	800
Angol fél.	„	„	„	„	„	„	15 15	1-től 2-ig	600	15 15	2-től 3-ig	800	15 fe-	3-on lüli	900	„	„	„
Angol tele.	„	„	„	„	„	„	15- 15	tól 1-ig	700	15 15	1-től 2-ig	800	15	2-n fe-lüli	1000	„	„	„

14 marok 3 hüvelytől 15 m. 1 h-ig ménnek kicsinyecske mérték; de szükségesnek vélem most eleinte — legalább nehány évig — ekkora méneket is tartani. Vannak főkint a havasos helyeken különben jó vérü s alkatu de oly kicsiny kanczák, hogy nagyobb ménekhez nem valók.

15 m. 1 h-en alól azért nem tettem angol félvért, s 15 maroknál kisebbet ángol televért sem, mivel az azon különben nagyféle fajokbóli ily kicsny példányok csak oly elmecsevészettek lehetnek, melyeket ménekül használni jó nem lenne.

A kimutatás szerinti árkülönbségnek motivatioja következő.

A kisebb, de 15 m. 1 h-től 15 m. 3 h-t mégis megütő székely vagy erdélyi félvérnek – felvévén hogy a kanczák, melyektől származtak, nem oly nagyon drágák, 500—700 frt 4 éves korában bizonnyal elég jó ára, valamint 14 m. 3 h-től 15 m. 1 h-nyi nagyságuaknak a 300 és 400 frt.

A rendszerint sokkal drágább angol félvér kanczáktól született de 15 m. 1 h-től 15 m. 2 h-nél nem nagyobbaknak is elég ára mondott 600 pg. frt; mert ezeknek a nagyság, sajátságuk s megkívánható kellékök lévén: ha nem nagyok, az becsöket az erdélyi vagy székely félvérüekkel egyenlővé teszi.

A televérnek, mivel sokkal becsesebb és drágább kanczáktól való; s eben, ellenkezőleg mint az angol félvérben, az, hogy csak 15 m. nem vétet-

hetik annyira hibának: azért a székely, erdélyi, vagy egészen angol félvérnél becsesebb lévén, érte 700 frt nem túlságos ár.

15 m. s azon felül 1—2 h. nem nagy mérték. Azonban az angol fajban az illő nagyság mondhatni, sajátul létezvén: az illyetén fajbóli ménektől származott lovak, ha nem nőttek is annyira meg, magokban hordják a nagyobbulhatás csiráját, s ezért ha magok — egy vagy más okért — kisebbek maradtak is: nagyobb sőt nagy csikókat szoktak nemzeni.

A nagyobb, azaz 15 m. 3 h-en felüli erdélyi s székely félvérnek is ára azért van 700—800 frtra téve, mivel az ilyen félékből az ily nagyok ritkák. Meg kell azonban jegyezni, hogy az erdélyi félvér, s szintugy az angolfélvér alatt teljességgel nem értethetik oly ló, mely habár angol méntől is de németfaj kanczától született; mert az ilyen országos ménül czélszerüen teljességgel nem használható, s mint ilyen nem vétethetik, vére a honival össze nem férő egészen heterogén lévén; minek következtében csak rosz korcsokat adna.

A 15 m. 3 h-nél nagyobb vagy 16 markon felüli angol félvérnek 900 frt nem felette nagy ára; mert enyi olyan lóért Bécsben s külföldön mint paripáért is adatik.

Televér pedig 15 m. 2 h-en felüli ritkán akad oly nagy; s a mely akad, azért a feltett 1000 f. nem igen sok. Magától értetik, hogy a nagyság ne

a hosszu vékony lábtól jöjön, és hogy a magasság mellett a ló keskeny ne legyen, hanem illő szügygyel és testtel birjon: mivel a keskeny lapos s hosszu vékony lábu ló apalónak semmi esetre sem alkalmas.

A mostani mének számát a mondott **150**-re emelvén, mintegy **100** mén lenne veendő.

A köznép kanczái számára elégséges vagy legalább számos mének létezése anyira kivánatos és oly szükséges, s az aból remélhető haszon oly nagy, miszerint egy két évig is nagy kár azt nélkülözni; s ezért kivánatos lenne, hogy a mének mentől előbb mind megvétessenek s felállittassanak. Azonban, részint mivel Dézsen (hol a ménintézet, ezen nagyobbszerüvé tétele után is megmaradhatna) nincs a még veendő mének befogadására elég istáló; részint pedig a vásárlási költség kiméléséből: lehetne 4 évet tüzni ki, melyek alatt történnék a mének számának **150**-re leendő nevelése.

Annakokáért

Az 1-sö évben vétetnék	21
S a mostani mének kiegészitésére a szerint a menyi edigelé evégre szokott, s egy évet a másikba véve, évenkint vétetni	7
Együtt	28
A 2-dik évben	25

S a már akor létezendő 75 mén kiegészitésére 10

Együtt 35

A harmadik évben megint 25
S a már akor 100 mén közt keletkezett hiány pótlására 14

Együtt 39
A 4-dik évben viszont 25
S a 125 mén pótlására 17

Együtt 42
Ezen túl évenkinti pótlásra egy évet a másikba véve 21

Az első évben veendő 28-ból lehetne számitani:

forintos	*darabot*	*összesen*
300	2	600
400	2	800
500	5	2500
600	4	2400
700	4	2400
800	4	3200
900	4	3600
1000	3	3000
	28	18900

A 2-dik évben veendő 35-ből lehetne számitani:

forintos	*darabot*	*összesen*
300	2	600
400	2	800

500	7	3500
600	6	3600
700	5	3500
800	5	4000
900	5	4500
1000	3	3000
	35	23,500

A 3-dik évben veendő 39-ből lehetne számitani:

forintos	*darabot*	*összesen*
300	2	600
400	2	800
500	8	4000
600	7	4200
700	6	4200
800	6	4800
900	5	4500
1000	3	3000
	39	26,400

A 4-dik évben veendő 42-ből lehetne számitani:

forintos	*darabot*	*összesen*
300	2	600
400	2	800
500	7	3500
600	6	3600
700	7	4900
800	8	6400
900	6	5400
1000	4	4000
	42	29,200

Az 5-dik évben s azon túl évenkinti pótlásra egy évet a másikba veendő 21-ből lehetne számitani:

forintos	*darabot*	*összesen*
300	1	300
400	1	400
500	3	1500
600	3	1800
700	4	2800
800	3	2400
900	3	2700
1000	3	3000
	21	14,900 f.

Ezt 150 ménszám fentartására igen nagy pénzösszegnek venni nem lehet, — felvévén, hogy a mostani 54-nek pótlására évenkint, ha a minden évben venni szokott 7 darabból csak hármat veszünk 1500 forintra négyet pedig 1000 forintra; mégis 8500 forintra megy. Mely arányban 150 mén pótlására évenkint 25,500 forint kellene. Tehát 10,600 forinttal több, mint a menyi e javallat szerint kell.

Eszerint a mének számának 150 darabrai emelése, s azon számbani megtartása, 4 évben részenkint kiadandó 98,000 frtba kerülne ugyan; de ezen öszvegből a mostani 54 ménnek pótlására különben is venni kelletö mintegy 28 darabnak árát le kell vonni. Ezen ár pedig a mostani vétel szerint

— azt évenkint 8500 frtra véve — a 4 év alatt 34,000 forintot teszen. Ezt tehát voltaképen ki kell a fönebbi öszvegből vonni; s ugy csak 64,000 frt marad mint olyan, mi az itt javaltaknak jöhet rovására.

Még a 98,000 forintot sem, s anyival kevésbé lehet a 64,000 frtot soknak mondani, miután az aval szerzendő 116 mén — az edigi mód és ár szerint véve — ha csak egy negyed része vétetik is a mostani drágább árban 130,500 frtba lenne a statusnak felrovandó.

A fönebbi vételi s pótlási költséghez járulna, vagy is azokat meg kellene előzni a még szükséges istálók épitésének. Ere — Dézsen lévén már 60 egynehány lóra istáló — kellene még mintegy 90 lóra való. Ily istáló vagy istálók felépitését lehetne eszközölni körülbelől 10,000 frt pengővel; mit a mének száma szaporitására s azon szám föntartására számitott 64,000 frthoz téve, a 150 ménből álló egész intézet felállitására s az első négy évbeli teljes számbani tartására az épitésekkel együtt 74,000 frt kellene, miből, a négy év közül egyiket a másikba véve esik egyre 18,500 frt.

A már teljes számban létezendő intézet évenkinti föntartása pedig kerülend a fönebbi számitás szerint 22,111 frt 36 krba.

Következőleg a ménintézetre most évenkint menő 13,028 frt még 9083 frt 36 krral lenne pótlandó.

Ez, valamint az elsorolt megszerzési költség nem csekély összeg ugyan, de ő felségének ily tárgybeli atyáskodásától, melyet nemcsak minden honfi buzgó hálája s az alattvalók boldogulása, hanem a status magasb czéljai előmozditása oly dúsan fog jutalmazni, sokat is lehet várni és remèleni.

Mindenek előtt szükséges: mindjárt kezdetben a honban minden paraszt s egyházi — azaz urbérest vagy urbéreseket nem biró — nemes birtokában lévő minden kanczának, melyek csikózásra alkalmasok és hágatásra méltók, pontos s lelkiismeretes összeirását eszközölni, s ez összeirást a leendő csikókéival együtt minden évben folytatni.

Ha — mi remélhető — a kanczák száma nagyobbnak mutatkoznék, mint a menyit a 150 mén — egyre egyre 40 kanczát számitva — meggyőzne: ugy lenne még egy mód, melyet, kivált helyenkint, jó sikerrel lehetne alkalmazni.

Ezen mód, mely Magyarhonban Somogy-vármegyében már több év óta kitünő jó sikerrel használtatik, anyira érdekes, miszerint méltó s szükséges azt itt bővebben kifejteni.

Somogy-vármegye — mint azt több más magyarhoni megye most is teszi — feles megyei méneket tartott t. i. 60 — 70 darabot. Ezeknek vételök, tartásuk s a felügyelet sokba került; az eredmény pedig csekély volt. Nehány év előtt a parasztok kanczáinak vállalkozók által tartott mé-

nekkeli hágatását hozták bé. Ez intézet lényegét legjobban a kezelés leirásából lehet felfogni.

Ezen kezelés tehát következő:

A megye kebeléből választmány minden év novemberében egybegyülvén, átnézi, hogy a már előrebocsátott felszólitás következtében kik és minő méneket jelentettek be, melyekkel parasztok s más szegényebb sorsu adózók kanczáit fedeztetni készek. Ezen, s netalán még időközben is bejelentendő s tudomásra jövő más ily mének hely szinén megvizsgálására kebeléből egy vagy több küldöttséget rendel, mellyek a reájok bizottakban februar közepéig eljárni s jelentésöket az elnöknek beadni tartoznak.

Ugyan adig minden járásban a választmány, bizottjai által s a járásbeli szolgabiró segitségével, a mondottaknak minden kanczáik összeiratnak, s azok közül azok, melyek fedezésre méltók kijeleltetnek.

Ezen kétrendbeli adatokból a választmány — februar közepén egybegyülvén — kicsinálja, a hely fekvése s más körülményekhez képest, hogy a kiküldött biztosok által hágásra alkalmasnak talált mének közül, melyikhez, honnan, és hány kancza utasittassék.

Evégre nyomtatott utalványokat küld s osztat ki a kanczák birtokosainak, mely utalványban a birtokosnak lakása, s neve, valamint a kanczának neve, szőre, kora, és az van feljegyezve, hogy az hol és kinek ménével fedeztessék.

A mének tulajdonosainak pedig ugyananyi ellennyugta osztatik ki a hány kancza ménjéhez vagy ménjeihez utasitva van. Ezen ellennyugtákban is fel van jegyezve mind az, mi az utalványokban. Ezenkivül a mének tulajdonosainak fedezési naplók is kézbesitetnek, ellátva azon kanczák feljegyzésével, melyek oda vannak utasitva.

Martius elejétől kezdve, minden kancza birtokosa a' kezébe jött utalvánnyal a méntulajdonosnál megjelenvén, utalványát bemutatja, s azt, ha kanczája a mént felveszi, az ellennyugtatvánnyal felcseréli. Ezután kilenczed napra, s hasonló időszakokban még kétszer, tehát az elsővel együtt összesen négyszer elhozza kanczáját próbáltatás és fedeztetés végett. A mén tulajdonosa részéről a fedezés mindenkor mind az ellennyugtába mind az azért becserélt utalványba, valamint a fönemlitett fedezési naplóba pontoson bejegyeztetik.

A fedezés ideje elteltével, azaz augustus elején, a választottság megint egybegyül. Ekor a kanczák birtokosai s mének tulajdonosai által a fedezés megtörténte bizonyitásául benyujtott ellennyugtákat, utalványokat s fedezési naplókat áttekintvén, minden valóban s rendesen fedezett kanczáért 2 pg frtot, minden az azelőtti évi fedezésből származott csikó után hasonlóan 2 pg frtot fizet ki azon mén tulajdonosának, melylyel jelen évben a kancza fedeztetett, s melytől illetőleg a csikó származott.

Hogy ez utóbbi történhessék, minden évben a

kanczák összeirásakor az is feljegyeztetik, hogy melyek vemhesek, valamint a fedezéskor is, hogy melyek alatt van, és minő csikó. —

A választmány által járásonkint megbizott személyek, kiknek tisztében áll a fedezés menetére felügyelni, kapnak minden fedezett kancza után **20** pg krt, minden bebizonyitandó csikóért pedig **1** pg frtot. Azon kanczák után is, melyekről bebizonyitatik hogy vemhesen adattak el, vagy hogy megvetettek: mind a mén tulajdonosának mind az emlitett felvigyázónak megfizettetik a mondott összeg. Ezen intézetnek gazdálkodási tekintetben is vannak előnyei. Ha ugyanis nem a Somogymegyei felette kevés fizetés, hanem minden meghágatott kanczáért **6** pg frt számitatik, mégis **40** kancza fedeztetése csak **240** frtba kerül. Láttuk pedig fönebb, hogy országos mén, mely évenkint szintanyit s nem többet fedez, jóval többe, azaz **147** frt **24** $^{3}/_{5}$ krba kerül, — vételi árát nem is számitva. Tekintetbe kell pedig venni, hogy a mén elkárosodhatván, annak ára is elveszhet. Ezért — mint az szokás is — a mén árának legalább **10** száztóliját minden évben abból le kell róni, — mintegy tiz évet vévén fel egy mén használhatási idejéül.

Ha egyegy kancza után **5** vagy **6** forint fizettetik, az igy jövő **200 — 240** frt nem oly összeg ugyan, hogy azért valaki igen kijelelt mént vehessen, vagy hogy ily jövedelemért okszerü lenne becses mént el nem adni, hanem költséges tartás

mellet vénülletni. Mindazáltal székely vagy erdélyi félvér mént még pedig jót lehet akár nevelni akár venni a végre, hogy 2 vagy 3 évig a fönemlített öszveget hozza be jövedelmül, — azt azután még jó áron adhatván el. Sőt drágább s oly becses menekkel is fedeztetnének parasztkanczák az emlitettem intézet következtében, mílyeket csak alig lehetne országos mének sorába megvásárolni. Most jó mén úgyanis már szép számmal lévén e honban, a legkijelöltebb mén sines tulajdonosa ménesében s az oda ménbérért kanczákat küldeni szokottak által anyira elfoglalva, hogy még egynehány sőt olykor feles kanczát ne fedezhetne, a nélkül hogy kárára lenne, — sőt birtokosának használna; mert tapasztalás bizonyitja, hogy csak ugy lehet méntől eleg sok csikót várni, hogy ha elegendő számu, azaz mintegy 35 — 40 darab kanczája van fedezendő. Ennek következtében ha van valakinek oly drága ménje, mely például 10 aranyért fedez, de e bérért legfelebb 12 — 14 kanczánál többre nem számithat, saját kanczája is ugyanazon mén alávaló ugyananyinál többje nincs: még hasznára válnék ha ménjének még volna 10—12 fedezendő kanczája. Azért örömest ajánlhatja különben nagyon drága ménjét anyi parasztkancza fedezésére a tudvalevő csekély árért is, — ez ménje becsét nem csökkentvén.

Az országos mének használatának kezelését illetőleg még csak egyet, de oly nevezetest látok

szükségesnek megemliteni, mi nélkül azon intézet czéljának meg nem felelne sőt kárt okozna.

Ez ez, miszerint szorosan s kemény büntetés mellett lenne eltiltva, hogy országos mén által senkinek is, kinek jó mént tartani, vagy jó ménbérért fedeztetni módja van, kanczája ne hágattassék.

Szükséges és mulhatlan ez azért is, mivel a felség kegyelme tetemes áldozattal nem azért állitandja fel a javalt nagyobbszerü intézetet, s az országos költségen nem azért fog fentartatni, hogy jó mént szerezni vagy ménbért fizetni fösvénykedők kedvezést nyerjenek, hanem a szép s üdvös czél: a parasztság s más szegény sorsuak érdekének előmozditása. Ezen czél tévesztése s a szegényebbek érdekének csonkitása nélkül pedig nem történhetik meg az, hogy mások kanczáit is fődözzék az országos mének. Azoknak ugyanis **150** darabra leendő emelése után sem leendhet ezen szám a honbeli fajra való minden parasztkanczának fődözésére koránt is felesleges. Ezért minden tehetősebb számára hágatott kancza egyegy parasztkanczát zár ki.

Amellett, hogy sem illő sem helyes, mikint mi, e hon nemesei s tehetősbjei, kik ugyis anyit élvezünk s használunk, részint bitorlunk ingyen s mások rovására, ez intézetet is bitoroljuk azoknak megszoritásával kikért az létrehozatott. — Ezek mellett az is tagadhatlan, miszerint a lótenyésztésre nézve különben is nemcsak nem hasznot, sőt nagy kárt

okozna, hogy ha az országos mének a tehetősbek kanczáit is fődözhetnék, — mégpedig ingyen.

Elvitázhatlan tény ugyanis, hogy e hon lovainak ez utóbbi 20 év ótai tetemes javultát főkép — mondhatni egyedül — a ménbérérti fődözésnek köszöni. Ki tagadhatná, hogy csak az azóta honunkba hozatott derék és becses angol mének s kanczák eszközölték, hogy oly sok jó ló neveltetett azóta s neveltetik mindinkább öregbedő számmal. Ugyde épen az tette azon becses s értéki körülményeinkhez mérve nagyon drága lovak behozatalát lehetővé: mikint azok kik hozták számithattak ara, hogy a ménbér által a nagy ár vagy annak legalább egy része meg fog fordulni; s ez rendszerint ugy is lett. Drága kanczákat is lehetett s lehet okszerüen venni s behozni, számitván ara, hogy ezek ivadékait hágó ménekül majd jó áron lehetend eladni. Ez is többnyire megtörtént, és azon számosoknak, kik ménbérérti hágatásra számitván, 200—500 darab aranyért vettek meg ily fiatal méneket, sikerült saját ménesük megnemesitése mellett, a mén árát ménbérben megfordulva látni. Ha ez nem lehet igy, bizonynyal sem azon sok derék fiatal mént, melyet a mondott számitás következtében neveltek s vettek, nem nevelik s nem veszik; s következőleg azok nem is eszközlik azon roppant nagy hasznot, mit az illetett ménesekben s azokon kivül tettek. Csak tudtomra 50-nél több ily mén használtatott. Mindazon csikók, melyek ezektől 1827

óta származtak — melyeknek száma pedig bizonnyal igen tetemes — részint közvetve részint közvetlenül a ménbérérti hágatásnak tulajdoníthatók.

Ezen kivül nem merész, hanem bebizonyítható állítás: miszerint a ménbérérti fedezés után több csikó lesz, főkint pedig több csikó nő és jobban nő fel, mint ingyen födözés után. És enek oka világos. Természetünkben fekszik ugyanis, hogy a miért pénzt, mégpedig sokacskát adtunk ki, ara jobban ügyeljünk, mint ami ingyen van. Azon vemhes kanczára, melynek hágatásaért sokacskát fizettünk, bizonnyal jó gond lesz; kímélni fogjuk s jól tartjuk. Minek következtében ilyenek ritkán vetnek meg, s jobb csikót ellhetnek, mint elcsigázott vagy roszul tartott kanczák. A csikót is, mely már születésekor jókora pénzben áll, jobban fogjuk ápolni, mint az ingyenieket. Azért az ily jobban ápolt s tartott csikókból bizonnyal nagyobb s erősebb lovak válnak s közülök több éri el a készlő kort, mint más körülmények közt. Ha pedig országos mének ingyen hágnak: ez a ménbérérti hágatás rovására fogna történni; mert majd minden szereti: holmihez ingyen jutni.

Ezeknélfogva az, hogy „az országos mének parasztok s adózók kanczái fedezésétől teljességgel elvonassanak, és igy a köznép a neki szánt jótétnek teljes hasznát vehesse; és hogy a tehetősbek közt a ménbérérti födözés anyira szükséges intézete ne csökken-

jen: mulhatlanul szükséges, miszerint valamint az országos mének illő számban leendő létezését, s azt, hogy azok a főnebbiek szerint mind az országban, s minő áron vétessenek: ugy azt is ő felsége kegyesen törvényben engedje kimondatni, mikint: „az országos mének egyedül s kirekesztőleg csak a parasztság s más szegényebb sorsuak kanczáit fogják fedezhetni," kemény büntetést szabván ennek akárki átali s akármi körülmény közti áthágására.

II. Katonalovak vételéről.

Láttuk már, hogy a lótenyésztés előmozditására mellőzhetlen feltét: lehetővé tenni, hogy a szegényebb sorsuak is jó faju s alkatu lovakat nevelhessenek. Azt is láttuk, miszerint ere jó s menyire lehet elegendő országos mének tartása legczélszerübb eszköz Lássuk már minő szükséges és mikint eszközlendő a lovak keletének előmozditása.

Remény rugójának alkalmazása s a haszon kilátásának megnyitása által kell kedveltté és divatossá tenni a lótenyésztést. — Ere biztosan vezető út jó kelendőségnek szerzése, s azon kelendőség biztositása. Ily kelendőséget s anak biztositását viszont nem kis mértékben eszközli: a katonaság alá szükséges lovaknak bizonyos számmal évenkint okvetlen s mulhatlanul és illő jó áron történő vásárlása.

Amellett hogy a lótenyésztést hatalmasan mozditja elő a katonalovaknak ben a honbani vásárlása: az mind politicai mind közgazdászati tekintetben temérdek fontosságu.

Menyire van ország biztos léte s ereje védelmi eszközei minőségétől feltételezve: ki ne tudná? — Szintoly jól tudja mindenki, hogy a védelmi eszközök, vagyis fegyveres erő egyik nélkülözhetlen lényeges része a lovasság. Enek jósága pedig sokat függ lovaitól. Ugyanazon számu, ügyességü s vitézségü sereg, melynek erősebb, tartósabb, győzősebb és sebesebb lovai vannak, anynyival múlja felül ellenfelét, amily mértékben birnak lovai inkább az emlitett minőségekkel. — Életkérdés tehát hadseregre s következőleg magára az országra nézve, hogy a lovasság jó lovakkal legyen ellátva. S ezért áldozatokra is méltó feladat: katonaság alá mentől jobb lovakat szerezni.

Hogy bel- vagy külföldről szereztessenek-é a katonalovak: ez szintoly fontos, de valóban nem nehéz megoldatu kérdés. Valamint nemcsak önállásunak s függetlennek nem lehetne azon országot nevezni, — sőt a leggyászosb függésben lenne, melynek nem volnának katonaságra alkalmas egyénei, hanem az ország védelmére szükséges ujonczokat idegen s ellenséggé válható országokból kellene fogadnia: ugy valóban azon ország védelmi állása sem független, mely lovassága számára elég számu, vagy elég jó lovat kiállitani nem tud. Ily or-

ság saját lótenyésztését elhanyagolván: külhatalmasságoktól teszi magát függővé azától, hogy azoktól lesz kénytelen saját hadserege számára lovakat vennie. Hogy tehát a védelmi eszközök egyik főbbike, s igy az önvédhetés vagy nemvédhetés, idegen hatalomtól ne függjön: áldozatokkal is eszközlendő, hogy a honban elég sok s elég jó ló neveltessék a hadsereg számára.

Katonalovakat külföldről venni nemcsak rosz politica, hanem fonák s önmagát büntető közgazdászati eljárás. — Külföldről vévén lovakat oly pénz megy ki az országból, mely többé viszsza nem jövend. De a mi több, oly pénz vonatik el azától a honosoktól, mely emeltyü gyanánt képes felsegiteni a gazdászat egyik azon ágát, mi a statusnak lóbeli szüksége fedezésén kivül feles pénzt hozhat az országba.

Hogy katonaló dolgában se külföldtől ne függjön az ország, se pénze külföldre ne menjen, szükséges, azon kivül hogy a katonaság számára a menyi ló az országban kapható, ott vétessék: hogy azok jó áron vétessenek; s hogy a vétel folytonos és bizonyos legyen.

Hogy a katonalovak jó áron vétessenek, annyival szükségesb, mivel csekély árért csak csekély lovak kaphatók. Azért a katonalovaknak nagyon olcsó árt szabni rosz gazdaság; mert olcsó ár a lótenyésztésre ösztönül nem szolgálván, ha lehet is kevés számu s csekély lóval béke idején nehány

ezred szükségét fedezni: de háboru ütvén ki, a sokkal nagyobb menyiséget felemelt ár mellett sem lehet előállitani, miután a szokott ár csekélysége miatt katona alá való lovat csak csekély számban tenyésztenek az ország nagyobb és kisebb birtokosai. Szükséges tehát: hogy a katonalovak ára olyan legyen, mely az evégrei tenyésztés fáradságát, s költségeit megérdemelje. Szükséges továbbá: hogy a keletnek ezen ága biztositva legyen. Mig az, egy évről a másikra ingatag bizonytalanságban létezik; mig az, egy tábornok szivességétől vagy másnak idegenkedésétől s a katonai hivatalok gyakran változó egyénei gyakran változó nézeteitől függ: adig egy ország gazdái sem fogják gazdaságuk egyik tényezőjévé tenni a katonalovak nevelését; mert nem lehet huzamos előkészületet, sok költséget, s hoszas időre számitott vállalatot ingatag körülményekre alapitani. Ha — mint ezelőtt régebben, s több izben történt — nehány év alatt számos remondák vétetnek is, de azután egy vagy más okból a vétel csökken: a bizonytalanság miatt elveszti a dolog buzditó s rábiró erejét; mert nem tudván bizonyosan, hogy a közelebbi év- s években fognak-e megint remondázni, — kevés mer remondanevelésre több gondot és költséget forditani. Az is megtörténhetik s meg is fog történni, miszerint azoknak, kik jó hit fejében magokat remondaló-nevelésre adják, — mig évek mulva valóban állitanak is feles re-

mondákat elő, adig a remondavétel megszünvén, nyakukon maradnak lovaik. Ily kár s csalódás őket, s példájok másokat visszarettentvén: mindennek szóló leczke *lenne ara*, hogy ha máskor *megint*, s bár a maradandóság igérete mellett is újból kezdik s folytatják a katonaló-vételt, ara épiteni ne merjenek.

A lónevelés oly vállalat, minek sikere csak több évek mulva áll be, s mi a gazdasággal szoros összeköttetésben van. Azért ha valaki ilyen vagy amolyan lovat akar nagyobb számban nevelni, gazdaságát kell a szerint rendeznie el. Ezt pedig csak oly tárgyért lehet okszerüen tenni, mi felől bizonyos hogy folyvást s huzamosan létezendik; s okszerü gazda, gazdaságának irányt csak maradandó czél felé ád.

Hogy tehát a katonaló-vétel s anak malasztja ingatag s ephemer ne legyen: törvény által kell biztositva lennie. Törvényben kell azért „legalább enyi s enyi, ilyen s ilyen nagyságu s tulajdonu lónak, enyi s enyi áron minden évbeni veendését“ kimondani, s az által biztositani. Csak ez fog elegendő, s kivált alkotmányos embert teljesen megnyugtató biztositás lenni; mert alkotmányos hü polgár valamint törvény iránt határtalan engedelmességgel viseltetik: ugy csakis törvénybe helyez teljes bizodalmat.

Ily bizalom, ha közönségessé válik, eszközlendi, s csakis ily bizalom eszközölheti azt, hogy maradandóan s mondhatni vérébe átmenve terjedjen

a köznép közt is a jobb s katonaság számára is használható lovak nevelése iránti kedv. Nálunk a katonalovaknak e honban — mégpedig igen jó ár melletti vétele — József császár alatt divatozott. S nem kicsiny volt annak haszna és sükere. Később a lovak árát leszállitották; vételök időnkint csökkent, sőt meg is szünt. Utóbb tévedő számitással kötöttek egy szomszéd hatalommal szerződést, minek következtében évek folyta alatt nagyon sok pénzt nyelt el a statustól az idegen szomszéd. E roppant pénzért a hadsereg csekély, nem tartós s többnyire oly lovakat kapott, melyek tanitás közt vagy magokat vagy a vele kinlódó katonákat nyomorították meg. Kormányunk bölcsesége szerencsésen átlátta ezt, s főkép a közelebbi években folytonosan kezdették honunkban a katonaujoncz-vételt czélszerüleg eszközölni.

Meleg hálával kell az országnak elismernie: menyi pénzt hozott ez az országba s menyi szegény embert segitett fel.

E dolog üdvös voltát nagyon öregbitette a katonaló-vétel tiszta és pontos kezelése. Régebben a katonaló-nevelés- és állitáshozi kedvet nagyon csökkentette azon körülmény is: miszerint kedvezés következtében történtek gyakran a bevételek. Kedvezés hiánya miatt sokszor alkalmas lovakat vetettek viszsza; a meghatározott árt sem fizették ki egészen mindennek, és mindig. Nem ritkán többféle szinek alatt történtek levonások, vagy lealkudozások. Most

ellenben, ki lovat állit elő, ha ara való, beveszik legkisebb levonat nélkül, s a nélkül, hogy valakinek kedvében kelljen járnia. Ez mondhatlan jó benyomást tett a közönségben már edig is, s anyival szükségesebbé vált, hogy ez ezentúl is mindig igy folyjon. Teljes is lehet a meggyőződés aziránt, hogy amig azon nagyérdemü egyén kezelendi az ügyet, kinek honunk ezért is nagy köszönettel tartozik, adig jól fog az folyni. Valamint nagyban jó fejedelemről lehet mondani, hogy a legjobb alkotmány: ugy ezen tisztelt férfiu is bármi jó törvényczikkel felér. De a legjobb fejedelem is — fájdalom — halandó lévén, a nemzet biztosléte alkotmányt nem nélkülözhet; s az emlitettem derék férfiut sem birhatja ez ország sok, sőt anyira érdemlett, és soká nem késhető előlépése miatt csak sokacska ideig sem. Azért valamint anak, hogy fognak és menyi s mi áron katonalovakat évenkint venni: ugy anak is törvény által kell biztositva lennie, hogy a kezelés mindig tiszta és megnyugtató leend.

Szólánk itt a lótenyésztést illető hasznáról s szükségéről anak, hogy katonalovat, mégpedig mentőltöbbet s jó áron minden évben bizonyosan vásároljanak; s igy szólánk e dolognak az országra nézvei hasznos és szükséges voltáról. Szabadjon, mielőtt a veendő lovak számára s árára átmennénk, még szólani aról, hogy az, miszerint e honból vétessék mentőltöbb katonaló: menyire hasznos magára a hadseregre, tehát az egész monárchiára nézve.

Hogy nem külföldről, hanem az összes monarchia kiegészitő részeiből, tehát Erdélyből is kell a katonalovakat venni: ere a felhozottak ugyan elegendő indokok. Azonban, hogy épen Erdélyből kell mentöltöbbet venni: ara egyik ok az, mikint ezen ország, gyáripar s kereskedés tekintetében a többiek közt csaknem leghátul áll. Az összes birodalom összeforrott érdekei kivánják pedig, hogy ezen ország is lehetöleg felsegittessék. De főok az erdélyi lovaknak a többiek feletti igen sok tekintetben már is létező, s mindinkább létezendő elsősége.

Nem igen merész állitás, hogy erdélyi lovakkal ellátott lovassággal nem könnyen mérközhetik másféléken ülő. Azonban ez állitás világitására szükséges azon lófajra vetni egy tekintetet, milyennel lovasságot honunkból lehet és még sokkal inkább lehetend a teendők megtevése után ellátni.

Az erdélyi, s székely félvér, mely két fajnak angol televér ménekkeli 1823-ban megkezdett nemesitéséből keletkezett, minden, a legvérmesebb, reményt is felülmulta és mulja. Oly lovak származtak — mégpedig épen nem kicsiny számmal — e fajból, melyek nemcsak hogy azelötti erdélyi ménesekből jövőket akár sebességre akár győzésre a menetel minden nemeiben, s mindenben mit lóval tenni lehet, sokkal de sokkal felülmulják, hanem más országok legjobb fajaival sőt az eredeti angol lovak nagy részével is kiállhatják a versenyt.

Jobb és sebesebb lépő lovakat, mint e fajbeliek

legnagyobb része, alig lehet kapni. Hogy pedig mi sokat ér jó lépő ló: azt ahoz csak valamenyire is értő ki ne tudná? Sebes ügetés vagy trapp sajátságos tulajdonai közé tartozik e fajnak. Ritka, mely sebes ügetve nagyon jól ne haladna, s válnak közülök olyanok, melyekkel sok másféle ló legsebesebb nyargalvást sem ér. Több példát lehetne ere felhozni; de minek multakat emlegetni, midőn azt minden nap próbákkal lehet bebizonyitani. Azonban — ámbár katonalóban sem megvető tulajdon a sebes ügetés: — hasznosabb sebes marsokra s futárlovaglásokra az uti ügetés. Ere pedig a mondott fajok oly kijelöltek, hogy volt s van most is akármenyi közülök, mely 10 mértföldet egy huzamban képes elügetni, — mégpedig jó terhet vive vagy húzva. Hogy tüskén bokron, hegyen völgyön, lágy földben s mély szántásokon át, medig s minő gyorsasággal képesek lovaink árkokon s szakadásokon keresztül nyargalni, azt bárki is megláthatja, s a dologhoz értő méltányolva szemlélendi, ki a most néhány év óta Kolozsvár meredek hegyekkel, szakadásokkal s mély árkokkal boritott vidékén gyakorlatban lévő lovas vadászatokat megnézi. Ki ezt teszi, nem fogja kétségbe hozni, hogy oly lovakon ülő lovasság előtt a *megfutamlónak menekvése* nincs.

Lovaink becsét roppant tartósságuk is nagyon emeli. Az emlitett szörnyü fáradságos vadászatokon alig van példa, hogy itt nevelt ló megromlott volna.

Vannak, melyek már 3 s 4 év óta hetenkint kétszer s háromszor is menvén, mind az őszi s téli mind a tavaszi vadászatokon még mind épek s jól mennek.

Mindezen tulajdonoknak ivadékról ivadékra nemcsak nem csökkenése sőt öregbedése teljesen bebizonyitotta, hogy ezen erdélyi s székely félvér már maga magát is fentartani képes fajjá vált. Ezért valamint anak további nemesitése könnyü és biztos feladat: ugy bizonyos, hogy a még nem nemesitett nagyszámu erdélyi kanczák s eredetileg nemes vagy nemesitett mének ivadékai, igen derék lovak leendenek.

Az emlitettem erdélyi és székely félvér ivadékok már is vannak oly számmal, hogy jó nagy serget lehet azokkal ellátni. De a mondott eljárás után rövid időn, s anyivalinkább néhány izen (generation) át, vagyis 30—40 év mulva, anyi hasonló vérü ivadék fog előteremni, melyből válogatva lehet lovasság alá ily lovakat szedni, milyekhez hasonlókon a continens bármely uralkodójának csak kevés katonája ül. Akor fogja felségünk lovas hada méltán érdemlett hirét megkettőztethetni. A magyar húszár ezredek, melyeket idomtalan vér- s lélek-nélkűli, nagyára rosz lovaikon is, a hadak császárja, Napoleon, Europa legjobb lovasságának vallott: erőteljes, sebes, tartós s mozgékony erdélyi angol félvér lovakon bizonynyal csudákat tennének.

Más tulajdon, mi erdélyi ujfaju lovainkat katona

számára megbecsülhetlenekké teszi: jámborságuk s jó véralkatuk (Temperament). E véralkat épen olyan minő katonának kell: nem rest, nem szeles. Állani vagy menni kész, ugy mint a lovas kivánja, annak akaratától el nem maradva sem azt meg nem előzve. Az akarat a tehetséggel illő arányban; mi a tartósságnak szintugy feltéte, mint a jól használhatóságnak.

E jó véralkat, természetes szelidségök s a mindinkább terjedő kezes nevelés következtében hon lovaink oly jámborok, hogy hasonlíthatlanul kevesebb munkába kerül megtanitásuk: mint a katonaság számára edig vett, főkép orosz s oláh, vad lovaké. Ezért sokkal kevesebb romlik meg közülök. A mostani vadon nevelt ujoncz lovakat többnyire árkánnyal kell kifogni. Köztök s idomitóik közt élet s halálrai harcz keletkezik. Mivel, ha a szabadságát vakmerően védő állat, ellenei közül egyet vagy többet is agyon rúg, vagy nyomorékká tesz, minden egyes lóval, ha kell, az egész legénység küzd, végre legyőzetik. De hány nem nyomorodik meg e viadal közben? s hányból nem vett ki az erőhatalommali tanitás a szilajsággal együtt minden életerőt ugy, hogy már aggott s elnyűtt lónak tekinthető, habár még fiatal is; ellenben a lovasával mondhatni barátságos lábon álló szelid ló, idomitás után is még mindig fejlik, izmosodik s erősödik.

Emiatt, és mivel faja is már sokkal tartósabb, s rendszerint hoszabb életü: a mi fajlovaink sokkal

tovább maradandnak szolgálatra alkalmasok és sokkal későbbre lesznek kimustrálandók, mint a bessarabiai s más vad lovak, melyek közül anyi nyomorodik meg időnap előtt. A cseh s más német vérreli elegyitésből származottaknál is sokkal tovább fognak a mi lovaink szolgálni; mert amazok már fajuk következtében 7—8 éves korukban kész vén lovak; honi lovaink pedig 20—25 éves korukban is rendszerint jól használhatók.

Szeliden nevelt ló azért is tartósabb s van kevesebb bajnak s betegségnek kitéve a vadon neveltnél, mivel, mint a felette kényesen azaz igen melegben nevelt ló a viszontagságokat hideget s meleget bajosabban állja ki s többnyire megsinli: ugy, s talán még inkább a felette sanyaruan nevelt, meleg és istáló s bő és tápláló eledel mellett van igen sok s főkép gyuladásos s roszféle kehből származó ragadós betegségnek kitéve. Ellenben a sem elkényeztetve sem zordon szigorban nem, hanem csak a nálunk szokott mód szerint nevelt fiatal ló, a katonáknáli jó ápolás és jóltartás mellett igen jól találja magát, minden betegség nélkül nő s izmosodik.

Mindezek — azt hiszem — tagadhatlanná teszik, mikint ha e honnak aban, hogy lovai katonaság alá vétessenek nagy haszna leend: ugy hadseregnek s következőleg az összes állodalomnak roppant leend haszna, ha lovassergének mentőltöbbje alatt erdélyi, vagy székely nemesitett félvér ló lehetend.

Lássuk már azon kérdéseket, melyek a katonalovak vétele tárgyában merülnek fel:

1. hány ló vétessék évenkint?
2. minő lovak?
3. mi áron?
4. mikép eszközöltessék a vétel?

Vegyük ezeket rendre:

„A veendő lovak számát illetőleg" kettő tekintendő. Egyik, hogy menyi lovat lehet kapni; másik, hogy menyi ló kell.

Erdélyben a lovak száma most sem kicsiny, de még hasonlíthatlanul nagyobb lehetne. S épen az a feladat, hogy ezen roppant szám, amenyire lehet, megközelíttessék. Nem az a czél, hogy amenyi katona alá alkalmas ló neveltetik, az katona alá mind meg is vétessék: hanem hogy a katonaság számára kellető menyiséget mentőltöbbek s jobbak közül lehessen választani.

Ohajtandó, hogy 10—20 anyi ló is neveltessék, s váljék reá, mint a menyi katona alá kell, azért is, mert a felesleges nagy szám külföldre mehet s menend, az országba sok szép pénzt idézendő.

Habár Erdélyben korántsincs jelenben anyi kivált katona alá is jól használható ló, mint a menyi lehetne; de mégis jelenben sem csekély azon szám, mely itt kapható.

Köztudaton van: miszerint mult, valamint ez

évben is ezeren felül vétetett s vétetik nálunk katonaló. Az is tudva van: miszerint e számot könyen lehetett betölteni, sőt anál jóval tőbbet is lehetne kapni.

Bizonyos az is, hogy e javalt intézmények után az erdélyi lovaknak, főkint pedig a jó lovaknak száma nem sokára két- sőt háromszor is felülmulandja a mostanit. Ezért a veendő lovak menyiségére nézve jórészt azt lehet szabályozó tekintetül venni: hogy menyi ló kelletik.

Felvévén kivánatosságát s hasznát anak, hogy mentöltöbb jó erdélyi ló legyen katonáink alatt: épen nem igen sok, ha az Erdélyben s Szilágyságban minden évben veendő lovak számát 2000-re teszszük.

Ha lovaink jóságát s azok vételének hasznos voltát mindinkább megismerendik: bizonyosan többet is fognak gyakran s hihetőn tőbbnyire, a mondott menyiségnél venni. Azonban az emlitettem szám is hatalmas emeltyü a honi lótenyésztés előmozditására.

De ezen emeltyünek — mint már tőbbször mondám — folytonosan kell alkalmazva lennie; mert az, mit emeltyü, darabig dolgozván, jól felemelt — ha az emeltyü dolgozni megszünik s kivétetik, öszszeroskad s lesülyed. Ujra meg ujra mondom tehát, mikint a határozott számnak azaz 2000 darabnak minden évben, mégpedig jó áron leendő vételét törvényben kell kimondani s ugy biztositani.

Nem fejtegetem ismételve bővebben, miszerint a mondottam czél elérését tetemes áldozattal is szükséges lenne eszközölni; de állitani: miszerint a belföldön, jelesen Erdélyben, veendő katonalovakért jó és jobb árt adni, mint a menyiért azokat külföldön, vagy csak a birodalom más részeiben is lehet venni, nem is áldozat. Más, már emlitett okok mellett főkint azért nem áldozat, mert jóval kevesebb lovak pusztulván el s dőlvén ki évenkint ezen tartósabb lovakból, kevesebb lóval több ezredet lehet ellátni.

Most az ezredeknél többnyire **150** körüli az apadás; de van ezred, melyhez **240** *) s még olyan is, melyhez **480** **) ment e jelen évben. Felvévén, hogy egy könyü lovas ezredet sem igen lehet **1300** lónál többre venni: ily fogyás csak háboru idején volna természetes; de békében valóban tömérdek.

A hadseregnél sem csikók sem nagyon vén lovak szabály szerint nem lévén, a halandóságot korántsem lehet anyira tenni, mint ménesben. A négy éven alóli csikók s csikózó kanczák vannak legtöbb betegségnek s veszélynek kitéve: mégis jól kezelt ménesekben koránsincs az emlitett fogyásnak (mégpedig a kisebbiknek) fele is. — Bebizonyithatom, miszerint ménesemben a rendszerinti halandóság, **10** év átmérőleges számitását véve **5** száztólit felül

*) Schwarzenberg Uhlanusokhoz.

**) Ferdinand huszárokhoz.

nem mulja. Ezen arányban egy ezrednél 65 lovat lehet venni. Ha e mellett hadigyakorlatok s más szolgálat következtében megnyomorodásra lehet is valamit, például 2 vagy 3 száztólit tenni; de enél, jó bánásmód mellett s jó lovaknál, többet nem. Anak tehát, hogy ily illő, mintegy 8 száztóli helyett közönségesen szinte 12 száztóli de olykor 24 s 36 száztóli hiány mutatkozik minden ezrednél, — anak kell valamiben okának rejleni. Tartás- és bánásmódban is lehetnek, s vannak is okok, és hibák; de a legfőbb ok bizonnyal a lovakban van. Azért kétséget nem szenved, hogy az Erdélyben veendő lovakból koránsem fog anyi sem elveszni, sem megnyomorodni. Kezeskedni lehetne, miszerint egyegy könyü ezrednél, melynek lószáma mintegy 1300, száznál alig kellene évenkint több ujonczló.

Már ezen körülmény is oly haszon, mi az ezen lovaknak mások feletti vételét sürgetőn javalja s parancsolja.

Aról, hogy eszerint egyegy ezredhez a mi lovainkból kevesebbet kelletvén venni, a kevesebbért többet lehetvén adni, alább. Lássuk előbb a határozandó árakat.

Jelenben könyü lovassághoz 110, draganyosokhoz 130 frton, vasasokhoz s hadi fogatokba pedig 160 frton fizetik a lovakat.

Ezentúlra is szükséges: hogy a veendő lovak ne egyáruak legyenek, a különböző fegyvernemekhez képest ugyanis különbőző nagyságu s erejü,

tehát becsü lovak kellenek. Szükségesek a különböző árak továbbá azért hogy a lótenyésztésre több költséget fordítók, s drágább kanczákat és méneket használók is adhassanak oda lovakat. A közönséges, vagy alsó áron menyivel felül van a többi különbözőféle katonalónak ára: anyit jutalom gyanánt lehet tekinteni, melyet a jobb lovat nevelők kapnak.

Jó lenne a könyü lovasság számárai lovak árát 125, a dragonyosokét 140 frtra emelni. Vasasok alá s ágyufogatokba pedig 180 frtra.

A venni javalt 2000 lóból 1600 darabot könyü lovasság, 350 (melyből 150-nek vasasok alá alkalmasnak kellene lennie) nehéz lovasság, 50 pedig ágyufogatok számára.

Azért kellene nehéz lovasság alá s ágyuk elébe is venni innen lovakat, hogy az ere kelletö nagyobb lovak nevelése is mozditassék elő. De reménlhetőleg nem sokára át fog láttatni, miszerint illő és helyes, hogy a derék magyar hadseregnek saját nehéz lovassága s artilleriája is legyen magyar egyénekkel s magyar lovakkal ellátott.

A vasasok alá s ágyuk elébe valóknak árát — mi most 160 frt — azért javaltam aránylag a többinél többel szaporittatni, mivel ilyeket — kivált még most — bajos e honban kapni. 180 frtoni kaphatásukat is csak ugy lehet reméleni, ha nem ugy, mint edig, 5, hanem már 3 — 3 ½ éves korukban bevételnek.

Mondám, mikép a javalt árnevelés a mellett hogy a lótenyésztést nálunk szám s becs tekintetében csak igy lehet legsükeresebben előmozditani, tanácsos, és könnyen s áldozat nélkül eszközölhető azért is, mert az erdélyi lóból sokkal kevesebb romolván meg, s veszvén el évenkint, ugyananyi lóval nagyobb hadserget lehet ellátni.

Hogy az erdélyi lovak közül, czélszerü tartás- és bánásmód mellett, évenkint 8 száztólinál több nem veszne el, s nem lenne kimustrálandó, sőt a legnagyobb hihetőség szerint még kevesebb: eben kétkedni nem lehet. Könyü ezrednél 8 száztóli apadást vévén fel, egy évre 100-nál alig esik több.

Igy az e javallat szerint Erdélyben veendő 2000 loval körülbelöl 20 könnyü ezredet lehetne ellátni. Ellenben a mostani nem erdélyi lovaknál a közepes apadást, ezredenkint véve — hacsak 130 darabra teszük is, a 20 ezred számára évenkint 2600 kell; — ha pedig 150-t számitunk — mi a valót sokkal inkább megközeliti —: ugy 3000-re van szükség. Igy tehát az első esetben ugyanazon szükség fedezésére 600, a másodikban pedig 1000 lóval kell többet venni nem erdélyit, mint erdélyit. Következőleg azon 600 vagy ezer lónak árát egészen is az árnevelésre tévén, még ugyis az hogy jobb lovak lennének a katonák alatt, tiszta nyereségül maradna.

Hogy azonban a veendők kevesült száma által megkimélendő öszveg nem is menend fel egészen

a javalt árnevelésre: világos; mert ha (példa könnyitéseért) az Erdélyben veendő **2000** lóval ellátható **20** ezredet mind könyü lovasságbelieknek veszszük, a javalt ár melletti vétel **250,000** frt. A mostani apadás szerint pedig a minimum — mint látók — ezredenkint **130** lévén: a jelen ár mellett is a venni kelletö **2600** darab **286,000** frtra, tehát **36,000**-rel többre megyen.

Az ujonczlovak nagyságára nézve: most a dolog kezdetétől **5** évig az edigi mérték maradna. Azontúl a könyü lovasságé, valamint a nehézé is egyegy hüvelykkel nevekednék.

A lovak vételére egy katonák- s polgáriakból álló bizotmány lenne kinevezendő, illő utasitásokkal ellátva. Ezen utasitásban lenne meghatározva, hogy a concursualis városok vagyis lógyüldék bizonyos és változhatlan helye hol, s ideje mikor leend.

Igen hasznos lenne, hogy necsak négy éves lovakat, hanem három söt két évet betöltött csikókat is be vegyenek. Ez a tenyésztőkre nézve nagy haszon, a katonaságra pedig biztositás leendene: annál épebb, jól táplált s szelid lovak kapására. Evégre fiscalis vagy kibérlendő jószágokban a két s három éves csikók nyáron át jó legelőn, télben pedig telepekben (depot) lennének mindig kezesitve negyedfél éves koráig, s akor adatnának az ezredekhez. A kezesités nehány köbölből kitelő kenyérbe kerül, s darabjáérti azon nehány garas

jutalomba, mely a pásztoroknak adatik. Az igy megkezesitett csikóknak még a legelön eszközlendő hátasitása ha fokonkint történik, oly könyü, hogy egy ember egy pár fiuval egy nyáron át 200 — 300-at is meghátasithat.

Miután a csikó a kenyeret elveszi, s a simogatást türi: legyen előbb heveder s fék vagy kantár, később nyereg legyen az ember kezében, midőn neki kenyeret ád. Igy ezen szerszámokkal megbarátkozván, atól sem fog egyik is félni vagy azért haragudni, ha a hevederrel fogják simogatni s azt hátára teszik. Az idomitás ezen első fokára lassankint eljutván, megint lassan s mentől kisebb fokokon keresztül kell előhaladni. A heveder előbb kétrét, azután egészen függjön vagy heverjen hátán, később reá kell csatolni, de minden szoritás nélkül, s a szoritás csak lyukonkint eszközlendő. Több napoknak kell eltelni, mig lassankint oda ér az idomitás, hogy a csikó jócskán megszoritva kényelmetlenség nélkül érezze magát s gond és félelem nélkül járkáljon szabadon s gyepeljen. Midőn enyire van, oly hevedert kell venni, melyen farmatring van; de ez koránsem alkalmaztatik ugy előbb egészen, hanem csak akor, midőn azt hátán s farkán elég jól szenvedi. — A nyeregnek hátárai tétele, felcsatolása, s megszoritása szintoly halkal s apródonkint történjék. A lábnak kengyelbe emelése, kengyelnek megnyomása, nyereg veregetése, kengyelbei emelkedés, felállás, felülés s

meginti leszállás hasonlóan oly kicsiny fokozatokkal haladva történik, hogy a csikó minden meglepetés s aból eredő megrettenés nélkül érzi az igen könnyü lovas terhét hátán, s igen szivesen megy vele a kenyér s zab után bármere is, s apránkint lovasa által is magát akár hová vezetteti. E kezelésben fődolog, hogy a kezelő — mint már mondva van — soha az előhaladásnak legapróbb fokát se ugrálja át. Eben az siet leginkább, az halad legsebessebben, ki leglasabban lép előre.

Az is megjegyzendő: hogy egyszer sem kell ott kezdeni, hol az ember azelőtti órában vagy napon a kezelést végezte, hanem nehány fokozattal előbb. Ezen kezelés pepecselő, de koránsem kiván nagyon sok időt, ha az a mondottak szerint eszközöltetik. S keveset mondottam fönebb, miszerint egy pár ember nehány gyerekkel egy nyár lefolyta alatt több száz csikót meghátasithat, anyira hogy a katonák, negyedfél éves korukban, mondhatni, már idomitva vehetik kezökbe. Igen könnyittetnék a kezelés, ha tudtul adatnék országszerte: miszerint három vagy négy év mulva egy ló sem vétetik be katona alá, mely nem kezes, azaz a simogatást teste minden részén nem állja, s lábát fel nem adja.

A két és három éveseknek vétele, s a mondottak szerinti legelőn tartása gazdaságos is. Kerül különben egy ujonczlónak egy évi tartása most 41 frtba. Amelyek fél évig legelőn lennének, le-

gelőt, pásztorokat, felügyelőket, idomitókat, gyerekeket, szerszámokat, szoktatásrai kenyeret s zabot számitva, ezen fél évők 10 pg frtba sem jöne.

A mértéket tekintve, a két és három évesekre nézve természetes, hogy nem az akori hanem azon nagyságot kell felvenni, melyet hogy a vett csikó még elér, bizton lehet hinni. A kezelőknek szükséges figyelmezniök ara, hogy mentől kevésbé nemesitett fajuak a csikók, anál kevésbé lehet növésökre számitani.

A vételt illetőleg igen szükséges: a lehetőségig mindenkor a tenyésztőtől venni a lovat, s az üzérek mindenkor a tenyésztő rovására történő közbejöttét menyire csak lehet, eltávolitani.

Utóljára még megemlitem — mi az egésznek sükerét feltételezi — miszerint azon árból, hová a veendő ló sorozható, soha semmi szin alatt egy krajczárt se vonjanak le.

A haszonnak, ezen minden emberi iparkodás főczéljának, tehát az ipar főrugójának egyik czélszerü alkalmazása: a jutalom s díjosztás. Ez lótenyésztést illetőleg is jól alkalmazva hatályteljes. Versenyben is a díj az, mi az egésznek alapmozgását eszközli. Díjaknak versenybeni elnyerhetése meglehetősen van a megérdemlés által feltételezve. Nem protectio ugyanis, nem enek vagy amanak szeszélye vagy izlése, hanem tény határoz. A herczeg lova ha inai nem birják, elmarad, — s a díjt kénytelen minden protegáltak da-

czára is, a legkevésbé ismert vagy kedvelt egyén lovának engednie, hogy ha ez sebesebb s győzősebb lévén, előbb ér a czélhoz. Igaz eszközölheti olykor lovas ügyessége vagy ügyetlensége s ármány is, hogy más lesz a nyertes, mint a melyik lehetne, vagy melyiknek lennie kellene. Azonban ez ritka, s magát utóbb kiegyenlitő eset. Egyébiránt tökéletes semmi sem lévén, a verseny mégis a lovak jóságának jó próbája marad. Azért a lótenyésztésre nagy s hasznos hatásu mindenütt, hol az divatozik. Hasznosb eredményü kétségenkivül, mint azon jutalmak, melyeket az ara megbizott vagy felhatalmazott urak, önkényök szerint osztogatnak. Amily bizonyos, hogy azon ló, mely kivált hosszu s ismételt futásban dijakat nyer, sebes is, győzős is, tehát jó ló: szintoly bizonytalan, hogy amely állatmutatásnál jutalmat kap, jó ló-e, fog-e jól és hosszason menni. A versenyben azt nézik, mi lóban a közvetlen czél, t. i. a menősségi képességet, u. m. győzősséget és sebességet, s azt jutalmazzák, mi közvetlen jele s bizonysága a jóságnak, azaz a menetelt. Csikók jutalmazásánál pedig anak csak közvetett bizonyságát veszik, s s vehetik fel, t. i. hogy valjon olyan alkatu-e, mely jó menetelt, sebességet s tartósságot igér. — Amaz tehát azt bizonyitja, hogy milyen, ez pedig, hogy milyennek látszik. De gyakorlatilag lehetlen sok lónak, kivált a szegényebb sorsuak lovainak sebesség, győzősség s erőbeni kipróbálása. Jutalommali buz-

dítás azonban szükséges lévén, egyéb nem marad fenn, mint a külső alak szerinti jutalmazás. Azonban a legjobbaknak látszó csikók jutalmazása történjék mindenkor a dologhoz legjobban értők s legrészrehajthatlanabb egyének itélete következtében.

Van még egy s azt hiszem főkörülmény, mely a fiatal lovak jutalmazását czélszerüvé s üdvössé teszi. E körülmény következő. Versenyben a díjak nemcsak a nyertes s a többi gyepre szálló lovak tenyésztésére erős tényezők, hanem feles más lovakéra is, melyek ha egy s más ok miatt nem futnak, vagy nem futhatnak is, de jó vadász-, utazó-, katona- vagy hámoslovakká válnak, mi az egészre nézve tiszta haszon. A csikókra szánt jutalmak is mint tényezők müködnek mindazon lovak előállitását illetőleg, melyeket gazdáik ama jutalom elnyerhetésének reménye fejében neveltek, kitelhető jól. Ezeket is különben nem, vagy legalább jól nem nevelik, s mecsevészett lovakká nőnek fel. Igy pedig a jó tartás következtében különböző czélokra jól használható lovakká válnak.

Kétségbe nem hozható tehát, hogy a legjobb alkatu s faju, s amellett legjobban tartott csikóknak adandó jutalom: egyik legsükeresb emeltyüje a lótenyésztés javitásának.

Ezen jutalmakra nézve hasonlóan törvény által kellene kimondva lennie, hogy ő felsége enyi s enyi jutalmat adand minden évben az ara legérdemesebbeknek itélendő csikók birtokosainak.

Ki lenne ugyanazon törvényben mondandó:

1. Miszerint csak paraszt, vagy oly nemes és polgár nevelhet s állithat ily jutalomra csikót ki, kinek urbérese vagy urbéresei nincsenek.

2. Csak oly csikót állithatnak ezek ki, mely nálok született.

3. Azon csikó, mely drágábbért fedező méntöli, különben egyenlő minőségü csikók fölött elsőséggel bir. Nemkülönben

4. Elsőséggel bir egyenlő csikók közt a jobban tartott tehát jobb állapotban lévő. Ezen jutalmazásnak ugyanis egyik főczélja a jó tartás s ápolásrai serkentés.

5. Egyenlő származatu, kijelelségü, s egyenlőn jól tartott két csikó közt az jutalmazandó, melynek birtokosa szegényebb, nagyobb lévén enek érdeme hogy csikóját jól ápolta.

Jutalmat nyerhetnének 1, 2, és 3 éves kancza és metszett csikók. Kanczacsikók csak olyak kaphatnak jutalmat, melyek ha 3 évesek is, még csikójuk nem volt s még nincsenek hágatva. — Méncsikókra nézetem szerint nem kell jutalmat tenni. Szegény embernek nincsen módja méncsikót nevelni. Ha folyvást istálón tartja, a miatt romlik meg. Ha szabadba bocsátja, elrontja magát s másoknak is kárt okoz.

Ő felsége kegyelmétől függ, hogy menyi és minő jutalmakat kegyeskedendik határozni. Hasznosabb, több, mintsem nagy jutalmakat adni. Mert

anál jobb, mentőltöbb serkentetik; s szegényebb sorsunak nem nagy jutalom is serkentés.

A csikók jutalmazásán kivül igen hasznos lenne: törvény által határozni el, miszerint oly kanczák, melyek ara az évenkint eszközlendő őszszeirásban mint országos mének alá méltók, beirvák; vagy bárkinek is jó mén által födözött kanczáját se pénzbeli adóval meg ne rójják, se előfogatokra s más *kényszeritett munkára* ne hajtsák.

Ezek azok, miket az anyira fontos lótenyésztés előmozditására szükségesnek vélek. Meggyőződésem erős, mikint ha ezek létesülnek, az eredmény üdvös és fényes leend. De afelől is meg vagyok győződve: miszerint van e javallatnak néhány pontja, mely anyira lényeges, hogy azok nélkül a czél elérve koránsem, sőt teljesen megvétve lenne. Ezen pontokat kell azért leginkább figyelemre méltatni, s ohajtásunk és kérésünk főfeltételéül tekinteni.

Ezen pontok következők:

1-ső és mindenekfeletti, hogy mind az országos mének, mindpedig a katonaló-vétel s a csikók jutalmazása körül törvénybe iktatni javaltak valóban is törvénybe menjenek.

2-dik hogy a javaltnál soha is, nem kevesebb

számban tartandó országos mének a határozott áron mindenkor az országban vétessenek.

3-dik hogy azok tehetősek kanczáit teljességgel ne fődözzék.

4-dik, hogy a határozott menyiségnél soha, se kevesebb se olcsóbb katonaló az országban ne vétessék.

Ha ezeket jó fejedelmünk kegyessége, s kormányának jó számitása következtében elérendjük: bizonyos, hogy rövid idő alatt kevés ország lesz Europában, mely aránylag több, s jobb lovat neveljen, s lovából több pénzt kapjon, mint honunk.

Zsibó, julius 25. 1847.

Wesselényi Miklós s.k.